

УДК 631.152:339.137.2

В. В. Макогон,

к. е. н., доцент, докторант кафедри фінансів,

Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва

ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ВПЛИВУ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИМ ПІДПРИЄМСТВОМ НА ФОРМУВАННЯ ЙОГО КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ НА ЗЕРНОВОМУ РИНКУ

V. Makogon,

candidate of economic Sciences, associate Professor, doctoral candidate

of the Department of Finance of Kharkov National Agrarian University named after V.V. Dokuchaev

APPROACHES TO ASSESSING THE IMPACT OF MANAGEMENT EFFICIENCY OF THE AGRICULTURAL ENTERPRISE ON THE FORMATION OF ITS COMPETITIVE ADVANTAGES IN THE GRAIN MARKET

Досліджено підходи до оцінки впливу ефективності управління сільськогосподарським підприємством на формування його конкурентних переваг. Встановлено максимальну стійкість конкурентних переваг у сільськогосподарських підприємствах з найвищою ефективністю управління, яка забезпечила максимізація виходу продукції у розрахунок на одиницю витрат. Аналіз технологічних передумов і конкурентних переваг вказує, що останні притаманні підприємствам, що схильні до інновацій з передаючою частини операцій підрядним організаціям.

Modern conditions of development characterized by a deepening of integration processes, liberalization of agricultural trade orientation of agricultural producers to foreign markets, and increased attention to product quality. The problem of formation of competitive advantages takes the leading places in ensuring the effective functioning of agricultural enterprises, due to permanent increased international and domestic competition. While the cornerstone of competitive advantage is the efficiency of management of agricultural enterprises, which makes it important to assess the impact of the organization's management to ensure their competitive advantages. Analysis of scientific researches of the founders of the theory of competitive advantages of the enterprise showed that they had made a significant contribution to the identification of sources of competitive advantage, as well as the development of methods for their content. However, despite the significance of the results, today there is a need to develop approaches to the assessment of the role of management of agricultural enterprises to ensure their sustainable competitive advantages.

The study was grounded approaches to assessing the impact of management efficiency of the agricultural enterprise at formation of its competitive advantages. Established that the sources of competitive advantages of agricultural enterprises are the resources, ability and competence. When this capacity is determined by the production technology, which involves a certain combination and amount of resources, which in turn creates a potential competitive advantage and competences of the management staff that directly translate the potential benefit into reality. Analysis of conditions of formation of competitive advantages of agricultural enterprises of Kharkiv region in 2007—2015 in the grain market showed maximum stability of the farms with the highest efficiency of management, which ensured the maximization of output per unit cost. Analysis of the technological prerequisites of competitive advantage indicates that the latter is typical for companies tend to innovate with the transfer of some operations to other organizations.

Ключові слова: витрати, здатності, зерновий ринок, компетенції, конкуренція, конкурентні переваги, собівартість, управління.

Key words: costs, capacity, grain market, competence, competition, competitive advantages, cost, management.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасні умови розвитку характеризуються поглибленням інтеграційних процесів, лібералізацією умов торгівлі сільськогосподарською

продукцією, орієнтацією агровиробників на зовнішні ринки, а також підвищеною увагою до якості продукції. Проблема формування конкурентних переваг посідає чільне місце у забез-

печенні ефективного функціонування сільськогосподарських підприємств, що пояснюється перманентним посиленням міжнародної та внутрішньої конкуренції. При цьому наріжним камінням забезпечення конкурентних переваг є ефективність управління сільськогосподарських підприємств, що актуалізує оцінки впливу організації управління на забезпечення їх конкурентних переваг. Зазначене вплинуло на вибір теми дослідження та визначало його мету і завдання.

Аналіз наукових досліджень основоположників теорії конкурентних переваг підприємства: М. Портера, К. Прахалада, Дж. Робінсон, Р. Фатхудинова, Ф. Хайека, Г. Хамела, Дж. Хікса, Е. Чемберліна засвідчив, що ними був зроблений значний внесок у виявлення їхніх джерел, а також розробку методів утримання останніх. Вагомий внесок у розробку течій цієї теорії належить Дж. Барні, Р. Гранту, Р. Ейміту, Д. Тіс, П. Шоемейкеру (ресурсний напрям); Ф. Муру (концепція коеволюційного розвитку фірми); М. Брандербурґеру, Дж. Нейлбаффу (теорія співконкуренції). Проте на сьогодні на зріла необхідність розробки підходів до оцінки ролі менеджменту сільськогосподарських підприємств у забезпеченні їх стійких конкурентних переваг.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є висвітлення результатів дослідження підходів до оцінки впливу ефективності управління сільськогосподарським підприємством на формування його конкурентних переваг на зерновому ринку.

ВИКЛАДЕННЯ ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Визначення сутності будь-якої економічної категорії ґрунтується на виділенні її основних характеристик. Відносно суті конкурентних переваг, на думку багатьох дослідників, точку зору яких виразно репрезентує П. Шоемейкер, оволодіння ними передбачає досягнення підприємством вищої порівняно із конкурентами результативності виробництва [12]. Натомість Д. Бесанко зазначає, що підприємство володітиме конкурентними перевагами, якщо рівень його економічного прибутку є вищим від середнього на окремому сегменті ринку [8, с. 389]. Г. Азоев вважає, що отримання конкурентних переваг підприємством передбачає випередження конкурентів в економічній, технічній та організаційній сферах [1, с. 48]. Отже, сільськогосподарське підприємство володіти-

ме стійкими конкурентними перевагами, якщо: 1) воно випереджатиме конкурентів за ключовими для нього параметрами; 2) забезпечуватиме неперервну наявність конкурентних переваг шляхом їх постійного оновлення; 3) гарантуватиме сталість конкурентних переваг шляхом усунення можливості їх імітації іншими підприємствами.

Дослідження формування конкурентних переваг вимагає окреслення їх джерел. Оскільки підґрунтям діяльності підприємства є його ресурси, логічно припустити, що передумовою його конкурентних переваг є рівень ресурсного забезпечення. При цьому розрізняють декілька підходів до поділу процесу трансформації ресурсного потенціалу на стійкі конкурентні переваги на окремі фази: 1) ресурси — стійкі конкурентні переваги; 2) ресурси — здатності — стійкі конкурентні переваги; 3) ресурси та здатності — ключові компетенції — стійкі конкурентні переваги [11]. Отже, загальновизнаним є факт, що ресурси є першоджерелом конкурентних переваг підприємства. Основна ж відмінність у підходах полягає у необхідності виокремлення здатностей та компетенцій, які не відносять до ресурсів. Тому формування єдиного підходу до забезпечення конкурентних переваг вимагає аналізу сутності всіх їх джерел: ресурсів, здатностей та компетенцій.

Як відомо, наявність подібних вихідних ресурсів не гарантує підприємству однакової конкурентної позиції, а тому в ході модифікації ресурсів на конкурентні переваги існує одна або декілька проміжних ланок. Більшість дослідників розуміють під нею здатності підприємства. На думку Р. Ейміта та П. Шоемейкера, вони відображають спроможність підприємства застосовувати ресурси або їх комбінації, використовуючи організаційні процеси за-для досягнення поставленої мети [1, с. 35]. Цієї ж позиції дотримується Р. Грант, вважаючи, що здатності відображають процес і очікуваний результат взаємодії ресурсів [9, с. 120]. Зважаючи на низьку пристосованість більшості сільськогосподарських підприємств до ринкової невизначеності дослідники джерело конкурентних переваг вбачають у здатності адекватно реагувати на зовнішні зміни. Для її позначення застосовують термін "динамічна здатність", яку Д. Тіе пов'язав зі спроможністю створювати нові комбінації ресурсів та адаптуватись до змін середовища [13, с. 516].

Визначення джерел та умов забезпечення конкурентних переваг абстрактного підприємства вимагає верифікації теоретичних напра-

Таблиця 1. Інтенсивність та ефективність виробництва зерна пшениці у сільськогосподарських підприємствах Харківською області з різною стійкістю їх конкурентних переваг на зерновому ринку в 2007—2015 рр.

Показник	Групи за стійкістю конкурентних переваг*				Разом (у середньому)
	жодного року	1-3 роки	4-6 років	7-9 років	
Кількість господарств у групі, од.	8	56	129	121	314
У середньому на одне господарство: зібрана площа, га	716,3	832,7	783,7	676,5	749,4
обсяг виробництва, тис. т	2,86	3,27	2,93	2,62	2,87
обсяг реалізації, тис. т	2,51	2,80	2,51	2,13	2,41
Рівень товарності виробництва зерна пшениці, %	87,9	85,7	85,4	81,5	84,2
Питома вага рослинництва у структурі товарної продукції, %	89,0	85,5	84,7	80,4	83,3
Собівартість 1 ц зерна пшениці, грн.	96,3	106,4	95,8	90,0	96,3
Ціна реалізації 1 ц зерна пшениці, грн.	141,2	145,4	141,2	138,9	141,3
Урожайність пшениці, ц/га	38,1	38,2	37,3	38,8	38,1
Прибуток на 100 га, тис. грн.	78,3	62,1	81,3	87,4	78,5
Виробничі витрати на 1 га, грн.	4 487,1	4 306,2	3 676,0	3 084,7	3 615,0
у т.ч. матеріальні витрати	2 834,4	2 836,8	2 483,8	2 016,9	2 399,9
з них на насіння	387,0	403,7	361,3	309,1	352,2
мінеральні добрива	775,0	898,0	803,5	617,6	756,9
нафтопродукти	515,1	521,2	472,4	434,0	469,7
оплата послуг сторонніх організацій	474,6	415,4	353,0	198,9	314,7
інші матеріальні витрати	682,6	598,5	493,7	457,4	506,4
витрати на оплату праці	299,4	303,6	241,7	213,0	245,4
інші прями та загальногосподарські витрати	1 353,3	1 165,9	950,4	854,7	969,6
з них амортизація	309,5	303,5	257,8	204,6	249,6
відрахування на соціальні заходи	105,9	102,3	76,4	70,7	80,2
інші витрати	937,8	760,1	616,3	579,5	639,8

Примітка. * Стійкість конкурентних переваг визначено за кількістю років протягом 2007—2015 рр., у які собівартість 1 ц зерна пшениці у сільськогосподарському підприємстві, включеному до окремої групи, була нижчою від середньої у сукупності обраних для аналізу господарств Харківської області.

Джерело: власні розрахунки автора на основі форм статистичної звітності ф. 50-с.-г. по сільськогосподарських підприємствах Харківської області за 2007—2015 рр.

цювань для реальних умов функціонування сільськогосподарського підприємств. При цьому формування здатностей сільськогосподарського підприємства передбачає вибір технології виробництва, що визначає комбінацію використовуваних ресурсів, похідною від якої є інтенсивність виробництва. З іншого боку, турбулентність ринкового середовища та непередбачуваність погодно-кліматичних умов виробництва висуває жорсткі умови до компетенцій сільськогосподарського підприємства, які наповнюють змістом функції системи управління. При цьому ефективність та збалансованість останньої виступає вирішальним чинником забезпечення стійких конкурентних переваг.

З метою оцінки впливу якості управління агроформуваннями на формування їх конкурентних переваг сільськогосподарські підприємства господарства Харківської області, які у 2007—2015 рр. щорічно виробляли зерно пшениці, було згруповано за тривалістю періоду, протягом якого собівартість 1 ц зерна у них була нижчою від середньообласної (табл. 1). Вибір собівартості у якості критерію для побудови груповальної ознаки обумовлювався вищим конкурентним потенціалом сільськогоспо-

дарського підприємства із нижчим рівнем собівартості.

У ході дослідження встановлено зростання стійкості конкурентних переваг сільськогосподарських підприємств Харківської області пропорційно скороченню частки продукції рослинництва у структурі їх товарної продукції. При цьому середня площа збирання пшениці у господарствах із найвищою стійкістю конкурентних переваг, які 7—9 років з дев'яти років досліджуваного періоду мали собівартість 1 ц зерна пшениці нижчу від середньої, була на 20,4 % меншою, ніж у сільськогосподарських підприємствах з найнижчою стійкістю конкурентних переваг, які лише 1—3 роки з досліджуваного періоду мали собівартість 1 ц зерна нижчу від середньої. Натомість валовий збір пшениці у перших був меншим порівняно з другими на 20,1%. Зазначене обумовлювалося вищою на 0,6 ц/га урожайністю пшениці у господарствах з найвищою стійкістю конкурентних переваг порівняно з тими, в яких вона була найнижчою.

У той же час середня собівартість 1 ц зерна пшениці у сільськогосподарських підприємствах з найвищою стійкістю конкурентних переваг виявився на 15,4 % нижчою, ніж у гос-

Таблиця 2. Структура витрат на виробництво зерна пшениці у сільськогосподарських підприємствах Харківської області з різною стійкістю їх конкурентних позицій на зерновому ринку в 2007—2015 рр.

Показник	Групи за стійкістю конкурентних переваг*				Разом (у середньому)
	жодного року	1-3 роки	4-6 років	7-9 років	
Кількість господарств у групі, од.	63,2	65,9	67,6	65,4	66,4
Матеріальні витрати	8,6	9,4	9,8	10,0	9,7
у т.ч. на насіння	17,3	20,9	21,9	20,0	20,9
мінеральні добрива	11,5	12,1	12,8	14,1	13,0
нафтопродукти	10,6	9,6	9,6	6,4	8,7
оплата послуг сторонніх організацій	15,2	13,9	13,4	14,8	14,0
інші матеріальні витрати	6,7	7,0	6,6	6,9	6,8
Витрати на оплату праці	30,2	27,1	25,9	27,7	26,8
Інші прями та загальногосподарські витрати	6,9	7,0	7,0	6,6	6,9
у т.ч. амортизація	2,4	2,4	2,1	2,3	2,2
ввіз/вивіз на соціальні заходи	20,9	17,7	16,8	18,8	17,7
інші витрати	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Разом витрат	63,2	65,9	67,6	65,4	66,4

Примітка. * Сійкість конкурентних переваг визначено за кількістю років протягом 2007—2015 рр., у які собівартість 1 ц зерна пшениці у сільськогосподарському підприємстві, включеному до окремої групи, була нижчою від середньої у сукупності обраних для аналізу господарств Харківської області.

Джерело: власні розрахунки автора на основі форм статистичної звітності ф. 50-с-г. по сільськогосподарських підприємствах Харківської області за 2007—2015 рр.

подарства з їх найнижчою стійкістю. Унаслідок цього, незважаючи на 4,5 % нижчу середню ціну реалізації зерна пшениці, першими порівняно з другими, маса прибутку на 100 га посівів пшениці у сільськогосподарських підприємствах з найвищою стійкістю конкурентних переваг виявилася на 40,7 % більшою, ніж у господарствах із її найнижчим рівнем. При цьому середні питомі витрати у перших виявився на 28,4 % нижчими ніж у других. Таким чином, господарства з найвищою стійкістю конкурентних переваг, на фоні нижчих показників інтенсивності виробництва та цін реалізації пшениці, мали найвищу урожайність та прибутковість виробництва. При цьому максимальна окупність витрат у цих господарствах обумовлювалася кращою організацією виробництва та вищою ефективністю управління ними. Отже, більша дієвість менеджменту цих господарств і обумовила перетворення їх потенційних конкурентних переваг у стійкі.

Як відомо, організація і технологія виробництва обумовлює певну структуру витрат. Зіставлення величин окремих видів витрат для груп сільськогосподарських підприємств з найвищою та найнижчою стійкістю конкурентних переваг засвідчило їх нижчі значення у перших. При цьому, якщо від'ємне відхилення величин питомих витрати на нафтопродукти у господарствах з найвищою стійкістю конкурентних переваг від їх рівня у господарствах із їх найнижчою стійкістю становило 16,7 %, то для витрат на насіння, мінеральні добрива і на оплату праці воно знаходилося у межах 20—30 %. У

той же час питомі витрати на оплату послуг сторонніх організацій у господарствах з найвищою стійкістю конкурентних переваг були у 2,1 раза меншими, ніж у господарствах з їх найнижчою стійкістю. Ці відмінності обумовили розбіжності у структурі витрат на виробництво пшениці сільськогосподарських підприємств з різною стійкістю конкурентних переваг (табл. 2).

Зіставлення структур витрат у групах господарств з найвищою та найнижчою стійкістю конкурентних переваг засвідчило вищу питому вагу витрат на мінеральні добрива і оплату послуг сторонніх організацій у перших порівняно з другими на 2,0 та 0,9 % відповідно. В той же час питома вага амортизації та витрат на нафтопродукти у перших була відповідно на 0,1 та 3,2 % нижчою, ніж у других. Отже, забезпечення стійкості конкурентних переваг ґрунтується на виконанні значної кількості технологічних операцій підрядним способом, що обумовлює скорочення частки витрат на нафтопродукти. При цьому передумовою вищої врожайності пшениці є застосування високоякісного посівного матеріалу та більших доз мінеральних добрив, про що свідчить вища питома вага витрат за цими статтями у господарствах із найвищою стійкістю конкурентних переваг.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Встановлено, що джерелами конкурентних переваг сільськогосподарського підприємства є ресурси, здатності і компетенції. При

цьому здатності визначаються технологією виробництва, яка передбачає певну комбінацію і величину витрат ресурсів, що, у свою чергу формує потенціальну конкурентну перевагу, і компетенціями апарату управління, які напряду забезпечують перетворення потенційної переваги у дійсну. Аналізу умов формування конкурентних переваг сільськогосподарських підприємств Харківської області у 2007—2015 рр. на зерновому ринку засвідчив їх максимальну стійкість у господарств з найвищою ефективністю управління, яка забезпечила максимізація виходу продукції у розрахунку на одиницю витрат. Аналіз технологічних передумов забезпечення конкурентних переваг вказує, що останні притаманні підприємствам і схильних до інновацій з передаючою частини операцій підприємним організаціям.

Література:

1. Азоев Г.Л. Конкурентные преимущества фирмы / Г.Л. Азоев, А.П. Челенков. — М.: ОАО "Типография "НОВОСТИ", 2000. — 256 с.
2. Робинсон Дж. Экономическая теория несовершенной конкуренции / Дж. Робинсон. — М.: Прогресс, 1986. — 472 с.
3. Фатхутдинов Р.А. Стратегическая конкурентоспособность / Р.А. Фатхутдинов. — М.: Экономика, 2005. — 504 с.
4. Хайек Ф.А. Познание, конкуренция и свобода / Ф.А. Хайек — Москва: Директ-Медиа, 2007. — 237.
5. Хамел Г. Конкурируя за будущее. Создание рынков завтрашнего дня / Г. Хамел, К. Прахалад. — М.: ЗАО "Олимп-Бизнес", 2002. — 288 с.
6. Amit R. Strategic Assets and Organizational Rent / R. Amit, P. Schoemaker // Strategic Management Journal. — 1993. — Vol. 14. — P. 33—46.
7. Barney J. Firm Resources and Sustained Competitive Advantages / J. Barney // Journal of Management. — 1991. — Vol. 17, № 1. — P. 99—120.
8. Besanko D. Economics of Strategy / D. Besanko, D. Dranove, M. Shanley. — NY: John Wiley & Sons, 2000. — 436 p.
9. Grant R.M. The Resources-Based Theory of Competitive Advantage: Implications of Strategy Formulation / R.M. Grant. — California Management Review. — 1991. — Vol. 33. — № 3. — P. 114—135.
10. Moore J.F. The Death of Competition / J.F. Moore. — NY: Harper Business, 1996. — 297 p.
11. Porter M.E. Competitive advantage: creating and sustaining superior performance / M.E. Porter. — NY: Free Press, 1985. — 592 p.
12. Schoemaker P.J.H. Strategy, Complexity and Economic Rent / P.J.H. Schoemaker // Management Science. — 1990. — Vol. 36. — № 10. — P. 1178—1192.
13. Teece D.J. Dynamic Capabilities and Strategic Management / D.J. Teece, G. Pisano, A. Shuen // Strategic Management Journal. — 1997. — Vol. 18. — № 7. — P. 509—533.

References:

1. Azoev, G.L. and Chelenkov, A.P. (2000), Konkurentnye preimushhestva firmy [Competitive advantages of the company], JSC "Typography "NEWS", Moscow, Russia.
2. Robinson, G. (1986), Jekonomicheskaja teorija nesovershennoj konkurencii [Economic theory of imperfect competition], Progress, Moscow, Russia.
3. Fatkhutdinov, R.A. (2005), Strategicheskaja konkurentosposobnost' [Strategic competitive-ness], Economics, Moscow, Russia.
4. Hayek, F.A. (2007), Poznanie, konkurencija i svoboda [Knowledge, competition, and liberty], Direkt-Media, Moscow, Russia.
5. Hamel, G. and Prahalad, K. (2002), Konkuruiruj za budushhee. Sozdanie rynkov zavtrashnego dnja [Competing for the future. Creating the markets of tomorrow], ZAO "Olympus-Business", Moscow, Russia.
6. Amit, R. and Schoemaker, P. (1993), "Strategic Assets and Organizational Rent", Strategic Management Journal, vol. 14, pp. 33—46.
7. Barney, J. (1991), "Firm Resources and Sustained Competitive Advantages", Journal of Management, vol. 17, no. 1, pp. 99—120.
8. Besanko, D. Dranove, D. and Shanley, M. (2000), Economics of Strategy, John Wiley & Sons, NY, USA.
9. Grant, R.M. (1991), "The Resources-Based Theory of Competitive Advantage: Implications of Strategy Formulation", California Management Review, vol. 33, no. 3, pp. 114—135.
10. Moore, J.F. (1996), The Death of Competition, Harper Business, NY, USA.
11. Porter, M.E. (1985), Competitive advantage: creating and sustaining superior performance, Free Press, New York, USA.
12. Schoemaker, P.J.H. (1990), "Strategy, Complexity and Economic Rent", Management Science, vol. 36, no. 10, pp. 1178—1192.
13. Teece, D. Pisano, G. and Shuen, A. (1997), "Dynamic Capabilities and Strategic Management", Strategic Management Journal, vol. 18, no. 7, pp. 509—533.

Стаття надійшла до редакції 11.03.2017 р.